

YUQORI SINIF O'QUVCHILARINING KASB TANLASHDAGI MUAMMOLARI VA ULARNING YECHIMI

Ungalova Nilufar

Tuychiyeva Farida

*CHDPU Psixologiya va Pedagogika
fakulteti 5-kurs talabalari*

Annotatsiya: Bugungi kunda jamiyatimiz taraqqiyoti, iqtisodiyotning yuksalishi hamda har bir inson hayotida muhim ahamiyatga ega bo'lgan jarayonlardan biri — bu kasb tanlash masalasidir. Ayniqsa, yuqori sinf o'quvchilarining hayotida mazkur mavzu ustuvor ahamiyat kasb etadi. Maktab — inson hayotidagi asosiy bosqichlardan biri bo'lib, bu davrda o'quvchi o'zining kelajak yo'lini, hayot mazmunini aniqlab olishga harakat qiladi. Kasb tanlash esa nafaqat o'quvchi, balki jamiyat taraqqiyoti nuqtai nazaridan ham muhim muammo hisoblanadi. Odatda kasb tanlashga bo'lgan yondashuv va qarorlar yuqori sinf davrida shakllana boshlaydi. Ana shunday muhim pallada o'quvchilarning duch keladigan muammolari va ularni samarali hal qilish yo'llari keng tadqiq etilmoqda.

Kalit so'zlar: kasb tanlash, yuqori sinf o'quvchilari, muammo, yechim, axborot, yo'naltirish, ijtimoiy muhit, qiziqish.

O'quvchilar kasb tanlash jarayonida ko'plab qiyinchiliklarga duch keladilar. Avvalo, o'z qiziqishlari va moyilliklarini to'g'ri aniqlashda muammolar yuzaga chiqadi. Ko'pchilik o'quvchilar o'z salohiyatini to'liq aniqlay olmasligi, jamiyatda mavjud stereotiplardan chiqib keta olmasligi natijasida noto'g'ri yoki o'ziga to'g'ri kelmaydigan kasblarni tanlaydi. Bundan tashqari, ota-onalar va atrof-muhit ta'siri ostida o'z kasbini aniq belgilay olmagan holatlar ham uchrab turadi. Yuqori sinf o'quvchilari ko'pincha o'z kelajagi haqida yetarli axborotga ega emasliklari oqibatida ham kasb tanlashda qiynaladi. Bu kabi holatlar ularning keyingi hayot dasturini, jamiyatda o'z o'rnini topish jarayonini murakkablashtiradi. Har bir o'quvchi uchun kasb tanlash jarayonida muammolar turli ko'rinishlarda namoyon bo'lishi mumkin. Bunday muammolardan biri o'z iste'dodini va ichki kuchini bilmaslikdir. O'quvchilar ko'pincha o'z qiziqishlarini yuzaga chiqara olmasliklari, jamiyatda obro'li hisoblangan sohalarga qiziqish uyg'otishilarining kuchayishi natijasida haqiqiy moyil bo'lmagan yo'nalishga qadam tashlaydilar. Bu esa ularning kelajakda o'z kasbidan norozilik, ish unumdorligining pasayishi va ijtimoiy moslashuv jarayonida qiyinchiliklar tug'ilishiga sabab bo'ladi [1].

Yuqori sinf o'quvchilari ko'plab tashqi va ichki omillar ta'sirida kasb tanlash qarorini qabul qiladilar. Tashqi omillar sifatida, asosan, ota-onalar, do'stlar, jamoa,

maktab muhitining ta'siri, jamiyatda mavjud kasblarning nufuzli yoki past baholanishi, shuningdek, mehnat bozoridagi ehtiyoj va talablarni keltirib o'tish mumkin. Ichki omillar esa o'quvchining shaxsiy qiziqishlari, iste'dodi, imkoniyatlari, bilim va ko'nikmalari, shuningdek, kasb tanlash haqidagi ma'lumotga egalik darajasi hisoblanadi. Ko'plab hollarda o'quvchi tashqi ta'sir ostida yoki noto'g'ri axborot asosida kasb tanlab qo'yadi va keyinchalik o'z kasbi bilan bog'liq qiyinchiliklarga duch keladi. Kasb tanlashda muhim omillardan yana biri — axborotga egalikdir. O'quvchilarning kasblar haqida to'liq va ishonchli ma'lumotga ega emasligi ularda noto'g'ri qaror qabul qilishiga olib keladi. Masalan, ayrim kasblar jamiyatda yuqori maosh, obro'-e'tibor bilan bog'liq bo'lsa, ba'zi kasblar yetarlicha targ'ib qilinmaydi yoki dars jarayonlarida yetarli darajada yoritilmaydi. Natijada, o'quvchilar asosan ko'pchilik tanlayotgan, ommabop kasblarga qarab intiladi. Shu bilan birga, ayrim hududlarda kasbiy yo'naltirish ishlari samarali tashkil etilmagani ham o'quvchilarning kasb tanlashida xatoga yo'l qo'yishiga sabab bo'lishi mumkin [2].

Bugungi jamiyatda kasb tanlash nafaqat shaxs, balki jamiyat taraqqiyoti uchun ham muhim ahamiyat kasb etadi. Yaxshi kasb tanlash — o'z hayot yo'lini to'g'ri belgilash, o'z salohiyatidan unumli foydalanish va jamiyatda o'z o'rnini topish uchun asosiy vositalardan biridir. Kasb tanlashda yuzaga keladigan muammolar o'quvchining psixologik holati, motivatsiyasi, tashqi va ichki omillar bilan chambarchas bog'liq. Shu sababli ham, har bir yuqori sinf o'quvchisi kasb tanlash masalasiga jiddiy, o'ylab yondashishi zarur. Yana shuni alohida ta'kidlash kerakki, ko'p hollarda ota-onalar farzandining kasb tanlashiga haddan ortiq aralashadi. Bu, o'z navbatida, o'quvchini o'z imkoniyat va qobiliyatlarini baholashda cheklaydi, mustaqil qaror qabul qilish fazilatlarini rivojlantirishga to'sqinlik qiladi. Ota-onalarning o'z kasb qadriyatlarini farzandlariga singdirishga urinishlari natijasida ham ayrim o'quvchilar noto'g'ri yo'ldan borishlari mumkin bo'ladi. Maktab muhitida yetarli kasbiy ma'lumot va maslahatlarning bo'lmasligi ham kasb tanlash muammolarining paydo bo'lishiga olib keluvchi omillardan biri sanaladi [3].

Ko'plab muammolarni hal etish uchun eng avvalo, maktabda kasbiy yo'naltirish faoliyatini samarali yo'lga qo'yish zarur. Bu borada turli kasblar haqida ma'lumotlar berilib, kasblarning mazmun-mohiyati, ularning jamiyat va iqtisodiyotdagi o'rnini to'g'risida tafsilotli tushuntirishlar berilishi lozim. Shuningdek, kasb tanlash psixologiyasiga oid mashg'ulotlar va davra suhbatlari, uchrashuvlar, testlar o'tkazish foydali bo'ladi. O'quvchilar uchun turli kasb egalarining hayot yo'li va faoliyati bilan tanishtirish orqali ularning kasbga bo'lgan motivatsiyasi va ongli ravishda tanlov qilishlariga zamin yaratiladi. Ma'lumki, kasb tanlash masalasida bilim va axborotga egalik eng muhim omillardandir. O'quvchi o'zining kelajak kasbi haqida yetarlicha ma'lumotga, ushbu sohaning maktabda va umuman jamiyatda tutgan o'rnini bo'yicha bilimlarga ega bo'lishi zarur. Bunday hollarda, sinf rahbarlari, psixologlar, ma'naviy-

ma'rifiy ishlar bo'yicha mutaxassislarning hamkorligi asosida o'quvchilarning kasb tanlash madaniyatini shakllantirish mumkin. O'quvchiga mo'ljallangan individual yondashuv, iste'dod va salohiyatini aniqlash bo'yicha testlar, kasbga yo'naltirish mashg'ulotlarining samaradorligini oshiradi.

Bugun dunyo bo'yicha iqtisodiyotni ilgari surayotgan asosiy kuch — bu bilimli, malakali va o'z kasbini puxta egallagan mutaxassislardir. Shunday bir paytda, o'quvchilar orasida kasb tanlashda qiyinchiliklar va chalg'ishlar ko'plab ijtimoiy-iqtisodiy muammolar keltirib chiqarishi mumkin. Bunday holatlarning oldini olishda davlat va jamoat tashkilotlari, maktab va kasb-hunar maktablari, oliy o'quv yurtlari hamkorligi eng muhim ahamiyat kasb etadi. Turli kasb yarmarkalari, ochiq eshiklar kuni tadbirlari, soha mutaxassislari bilan jonli muloqot tashkil etish orqali ham o'quvchilar o'z bilim va ko'nikmalarini rivojlantirishi, kasb tanlash bobida to'g'ri qaror qilishi mumkin. Tarbiyaviy va ma'naviy muhitni to'g'ri tashkil qilish ham kasb tanlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Zero, har bir o'quvchi uchun kasb tanlash kelajagini belgilashi, shaxs sifatida o'zini namoyon qilishi va hayotda o'z o'rnini topish jarayonidir. O'quvchilarning kasb tanlashdagi xatolari, ko'pincha, mustaqil qaror qabul qilmasligi, shaxsiy qiziqish va intilishlarini to'liq anglamasligi natijasida yuzaga keladi. Bu muammolar, o'z navbatida, jamiyat rivojiga, iqtisodiyot taraqqiyotiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin [4].

Kasb tanlash jarayonida e'tiborga olish lozim bo'lgan yana bir muhim jihat — zamonaviy kasblarning doimiy ravishda yangilanib borishi, zamon talablari asosida kasblarga bo'lgan ehtiyoj o'zgarib turishidir. O'quvchi zamonaviy mehnat bozoridagi real vaziyatdan xabardor bo'lishi, o'z qiziqishlari va salohiyatini to'g'ri baholashi hamda shu asosda o'z yo'nalishini tanlashi zarur. Bu borada jamiyat tomonidan ko'maklashuv, davlat dasturlari, turli tadbirlar tashkil etilishi orqali ijtimoiy-iqtisodiy muammolarning oldini olish mumkin.

Shunday qilib, yuqori sinf o'quvchilarining kasb tanlashdagi muammolarini bartaraf etish, ularning shaxsiy salohiyatini to'la yuzaga chiqarish va jamiyatda munosib o'rin egallashlari uchun muhim shartlar yaratib berish zamon talabi hisoblanadi. Zamonaviy mehnat bozorida eng zarur mutaxassislarning yetishib chiqishi bevosita to'g'ri kasb tanloviga bog'liq. Shu sababli, kasb tanlash masalasi doimiy e'tibor va izlanish talab etadigan dolzarb masalalardan biri hisoblanadi [5].

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, yuqori sinf o'quvchilarining kasb tanlashdagi muammolarini samarali hal qilish bir qator omillarga—psixologik tayyorgarlik, kasbiy yo'naltirish loyihalarining samaradorligi, ota-onalar va maktabning ma'naviy yordami, jamiyatda kasblarning ochiq targ'ibi va zamonaviy axborot resurslaridan to'g'ri foydalanishga bog'liqdir. Ta'lim muassasalari va jamoatchilik hamjihatlikda harakat qilgandagina, o'quvchilarning hayotiy yo'lini to'g'ri tanlashlari uchun mustahkam

poydevor yaratiladi. Kasb tanlash kattalar uchun oddiy ko‘rinishi, aslida, har bir yosh avlod uchun hayotiy ahamiyatga ega, murakkab va mas’uliyatli jarayon bo‘lib qolmoqda. Shu sababli, mazkur sohada olib boriladigan barcha ishlar jamiyat kelajagini belgilovchi hal qiluvchi omil sifatida ahamiyatga egadir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni, Toshkent, 2020
2. Pedagogika asoslari. Qodirov A.X., Tursunova Sh.X., Toshkent, 2019
3. Ota-onalar va o‘quvchilar uchun kasb tanlash bo‘yicha uslubiy qo‘llanma, Toshkent, 2021
4. Psixologiya asoslari, Niyozmatov N.N., Toshkent, 2018
5. “Jahon va o‘zbek kasblari tarixi”, O‘quv qo‘llanma, Abdullayev A.M., Samarqand, 2022